ПИТАННЯ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ІДЕЙ ПРОВОДУ ОУН

УХАЧ ВАСИЛЬ ЗІНОВІЙОВИЧ, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету (м.Тернопіль)

Об'єктивне, неупереджене вивчення проблем українського національно-визвольного руху дозволить чіткіше окреслити роль і місце українства в світовому історичному процесі. На думку проф. О. Реєнта «тривалий період бездержавності спричинив атрофію здатності до самоорганізації, творення власних соціальних інститутів, політичних організацій, волі до самоствердження у формі національно-визвольного руху, відсутність лідерів загальнонаціонального масштабу» [1, с. 7]. Тому одним із ключових завдань сучасних науковців є очищення вітчизняної історії від ідеологічних нашарувань, що спотворювали її суть протягом десятиліть.

В умовах сьогодення важливим і необхідним є вивчення історичного досвіду будівництва Української держави, зокрема в інтелектуальній спадщині діячів організованого націоналістичного руху, який мав стратегічну мету - побудову Української Самостійної Соборної Держави (далі - УССД), мав чітке її бачення та здійснював реальні кроки до її досягнення.

Пропонована стаття покликана висвітлити окремі питання стратегії розбудови державного механізму в Українській державі, зокрема виокремити ідеї, що стосувалися такого важливого аспекту державного життя, як форми правління в майбутній УССД.

Переконані, що системне дослідження державно-правових ідей в українському націоналістичному русі ще попереду, хоча окремі аспекти окресленої проблеми висвітлювалися у працях В. Трофимовича, В. Мороза, А. Рибака, І. Патриляка, Д. Вєдєнєєва, Г.Биструхіна, Г. Стародубець.

На установчому Конгресі українських націоналістів у 1929 році, виголошена Степаном Нижанківським доповідь про основи державного будівництва заклала в програму ОУН засадничі погляди на створення , закріплення та розвиток держави [2]. В питанні політичного ладу ОУН виділяла три етапи державного будівництва, від яких залежала і форма державного будівництва: перший етап (визвольна боротьба) – національна диктатура; другий етап (внутрішнього порядкування) – голова держави матиме завдання підготувати створення найвищих законодавчих органів на "засаді представництва всіх організованих суспільних верств з узглядненням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української Держави"; третій етап (етап упорядкованої держави) – на чолі держави стане покликаний парламентом голова держави, який призначатиме уряд, підзвітний йому та представницькому органу [3, с. 29]. Українські націоналісти признавали конечність національної диктатури лише у час першого етапу [4, с. 256]. Київський дослідник Іван Патриляк зазначає, що у 30-40-х роках XX століття диктатура і етнічна нетерпимість була явищем цілком буденним, тоді "білими воронами" на політичній карті світу виглядали не диктаторські й расистські режими, а демократичні режими [5, с. 91]. Водночас воєнні реалії, зустріч із братами Великої України і як результат рішення III НВЗ ОУН, були тими факторами, що стимулювали український націоналізм «крайового зразка» набирати рис демократичності, яка ставала лейтмотивом повоєнного світу. Цікаво, що перехід на позиції політичного плюралізму та гуманізму відбувся тоді, коли ОУН в Україні вела боротьбу за виживання в людиноненависницьких умовах; і навпаки: демократичне середовище Західної Європи не надто впливало на ультраправі погляди середовища ЗЧ ОУН [6, с. 304]. У цьому контексті важко не погодитися з думкою Г.Дичковської: «Легко бути гуманістом, сидячи в комфорті і попиваючи каву. Залишатися гуманістом в умовах тотального двостороннього геноциду значно важче» [7, с. 981].

Отже, після закінчення Другої світової війни інтелектуальний провід українського національно-визвольного руху закономірно більше концентрувався на організації боротьби з радянським режимом, ніж на розробці проблем розбудови державного механізму, що ускладнює дослідникам аналіз державотворчих ідей. На думку В. Трохимовича знайти в офіційних оунівських документах відповідь на запитання , якою має бути форма правління, важко. Тому лише в працях поодиноких публіцистів знаходимо розкриття певних аспектів піднятої наукової проблеми. Так, проаналізувавши статтю одного з чільних ідеологів ОУН П.Полтави «За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі»
(1949 р.), можна дійти наступних висновків:

по-перше, пропонувалася концепція парламентської демократичної республіки. Петро Полтава вважав, що закони лише тоді виконують без відхилень, коли цей процес контролює законодавець, звідси виконавча влада повинна підпорядковуватися законодавчій;

по-друге, депутатів парламенту слід обирати з представників політичних партій на загальних прямих рівних виборах (по пропорційній системі). П. Полтава обстоював думку, що до виборів слід було допускати лише ті партії, чиї програми не містять антидержавних положень та які зібрали не менше двох мільйонів підписів громадян [8, Арк. 274-285]. Після виборів партії-переможці зобов'язувалися утворити парламентську більшість, яка розробить «Декларацію єдиної національної політики» та зобов'яжеться її виконувати [6, с. 310]. На думку П. Полтави це матиме такі наслідки: 1) існуватимуть чіткі напрямки розвитку держави, які позбавлять труднощів у законодавчій роботі; 2) глава держави одержить право розпускати парламент у разі, якщо більшість не сформується та не буде оприлюднено «Декларацію», і самостійно формувати виконавчу владу до повторних виборів; 3) реалізовувати політику парламенту мав би уряд, сформований з представників партій, що перемогли, або однієї партії, що отримала більшість голосів, причому парламент не мав би права висловити вотум недовіри урядові [6, с. 311]. Водночас, залишилися відкритими питання одно- чи двопалатності парламенту, повноважень Президента (глави держави), глави уряду.

Таким чином:

по-перше, державотворчі ідеї генеровані інтелектуальною елітою націоналістичного руху пройшли суттєве еволюцію, що зумовлювалося як змінами європейської геополітики, так і внутрішніми умовами боротьби;

по-друге, вирізняється глибина та теоретичний рівень розробок, своєрідність, оригінальність ідей оунівців, не сліпе рецепіювання чужих ідей, а творчих підхід із врахуванням реалій національно-визвольного руху;

по-третє, стосовно форми правління ОУН (б) (програма ІІ Великого Збору ОУН 1941 р.), проглядаються риси авторитарного політичного режиму і водночас ознаки республіканської президентської форми з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням;

по-четверте, майбутня форма правління, запропонована ОУН (м) і закріплена в її програмі, за своїм змістом, з певними застереженнями, наближалася до конституційної монархії [9, с. 211];

по-п'яте, повоєнні суспільно-політичні позиції обидвох середовищ ОУН зазнали змін стосовно форми правління. Запропонований устрій містив усі ознаки республіканського, проте зміни все ще залишалися половинчастими, залишаючи за державою механізми контролю за життям громадян. Найбільш адекватною, на думку дослідника А. Рибака, діячі ОУН бачили авторитарну демократію: з одного боку – з участю народу у формуванні влади, з іншого - із сильною владою. Отже проблемі політичного режиму, діячі ОУН приділяли першочергову увагу, тоді як питання конкретної форми правління не було принциповим.

Список використаних джерел:

1. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX - початок XX) / О.П. Реєнт. Інститут історії НАН України. – К., 2003. – С. 7.

2. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. Збірка документів. Вид-ня ЗЧ ОУН, 1955.

3. Мороз В. Місцеве самоврядування в діяльності ОУН / В. Мороз // Самоврядування та самоорганізація територіальних громад. Мат-ли наук.-практ. конф. 24-25 червня 1999 р. – Львів, 1999. – С. 29.

4. Штикало Д. Новітні даноїди / Д.Штикало // Студентських шлях. – 1932. – Ч. 11-12. – С.256.

5. Патриляк І. Державне будівництво в планах ОУН (травень 1941 року) / І. Патриляк // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 91.

6. Трохимович В. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940-1950) / В. Трохимович // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – С. 304.

7. Дичковська Г. Світоглядні концепції Петра Полтави / Г. Дичковська // Визвольний шлях. – 1995. – № 8. – С. 981.

8. П.П. За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі // ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 274-285.

9. Рибак А.І. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939-й–1950-ті роки): дис…канд. політ. Наук:23.00.01 / Національний ун-т «Острозька академія». – Острог, 2007. – С. 211.